

POSTANOWIENIE Z DNIA 25 LUTEGO 2009 R.

I KZP 38/08

Jeżeli orzeczenie w przedmiocie badania psychiatrycznego oskarżonego, połączonego z jego obserwacją w zakładzie leczniczym, zostało wydane przed dniem 19 października 2008 r. (data oznaczona przez Trybunał Konstytucyjny jako dzień utraty mocy przez przepisy art. 203 § 1 k.p.k. oraz art. 203 § 2 w związku z art. 203 § 3 k.p.k. w dotychczasowym brzmieniu), a zażalenie na to orzeczenie rozpoznawane jest w dniu 24 lutego 2009 r. (data wejścia w życie ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2009 r. Nr 20, poz. 194) lub później, wówczas w dalszym postępowaniu zastosowanie mają przepisy art. 203 k.p.k. w brzmieniu ustalonym wymienioną ustawą nowelizacyjną. Wydanie orzeczenia na niekorzyść oskarżonego może jednak okazać się niedopuszczalne z uwagi na ograniczenia wynikające z treści przepisu art. 434 § 1 zd. 2 k.p.k.*

Przewodniczący: Prezes SN L. Paprzycki (sprawozdawca).

Sędziowie SN: P. Hofmański, S. Zabłocki.

Prokurator Prokuratury Krajowej: B. Mik.

Sąd Najwyższy w sprawie Stanisława G., po rozpoznaniu, przekazanego na podstawie art. 441 § 1 k.p.k. przez Sąd Apelacyjny w W., postanowieniem z dnia 9 grudnia 2008 r., zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy:

* Zob. też uzasadnienie w sprawie I KZP 37/08.

„Czy po utracie mocy obowiązującej, to jest z dniem 19 października 2008 roku, przepis art. 203 § 1 i 2 k.p.k. jako niezgodny z Konstytucją w zakresie wskazanym w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 roku, SK 50/06 (Dz. U. Nr 128), zobowiązuje sąd z urzędu do skierowania sprawy na posiedzenie celem wydania orzeczenia w przedmiocie zakończenia obserwacji psychiatrycznej podejrzanego w zakładzie leczniczym także na okres do 6 (sześciu) tygodni?”

p o s t a n o w i ł odmówić podjęcia uchwały.

UZASADNIENIE

Przekazane Sądowi Najwyższemu zagadnienie prawne wyłoniło się w następującej sytuacji procesowej.

W toku postępowania przygotowawczego prowadzonego przeciwko Stanisławowi G., podejrzanemu o popełnienie przestępstwa określonego w art. 148 § 1 k.k., podejrzanego poddano, postanowieniem Sądu Okręgowego w P. z dnia 6 października 2008 r., badaniu psychiatrycznemu połączonemu z obserwacją w zakładzie leczniczym, na czas nie dłuższy, niż 6 tygodni w Oddziale Obserwacji Sądowo-Psychiatrycznej Zakładu Opieki Zdrowotnej Zakładu Karnego w Ł. W uzasadnieniu orzeczenia Sąd podzielił stanowisko biegłych psychiatrów, co do konieczności poddania podejrzanego tej metodzie badawczej z uwagi na utrudniony kontakt z podejrzanym i niemożność wydania w związku z tym ostatecznej opinii.

Następnie, postanowieniem z dnia 23 października 2008 r., Sąd Okręgowy w P. działając z urzędu, postanowił „niezwłocznie zakończyć obserwację psychiatryczną”, wykonywaną w oparciu o powołane wyżej postanowienie tego Sądu, tym samym uchylając orzeczenie o zastosowaniu

internacji. W uzasadnieniu tego rozstrzygnięcia podano, że przepisy, na podstawie których w tej sprawie zarządzono badanie psychiatryczne połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym utraciły moc obowiązującą w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 roku, SK 50/06, z dniem 19 października 2008 r. i stąd – wraz z utratą przez nie mocy obowiązującej – podstawa postanowienia odpadła.

Zażalenie na to postanowienie wniósł prokurator, zaskarżając je na niekorzyść podejrzanego.

Rozpoznając środek odwoławczy, Sąd Apelacyjny w W. powziął wątpliwości, które znalazły swoje odzwierciedlenie w pytaniu oraz uzasadnieniu postanowienia przedstawiającego je Sądowi Najwyższemu.

Sąd Apelacyjny w W., w odniesieniu do sprecyzowanego w pytaniu problemu, wskazał, przypominając treść rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego, że w związku z tym wyrokiem istnieją dwie możliwości interpretacyjne co do wykładni art. 203 k.p.k. Pierwsza, będąca podstawą zaskarżonego orzeczenia, sprowadza się do stwierdzenia, że skoro do dnia 18 października 2008 r. włącznie, ustawodawca nie dokonał nowelizacji art. 203 k.p.k., a z dniem następnym tj. 19 października 2008 r. przepis ten utracił moc w zakresie wskazanym w sentencji wyroku Trybunału, postanowienia sądów zarządzające badanie oskarżonego połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym utraciły podstawę prawną. W tym kontekście Sąd Apelacyjny w W. przywołał także, dla wykazania braku koherentności po stronie regulacji karnoprocesowej, ustawę z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. Nr 111, poz. 535 ze zm.), która pozwala, co prawda, na umieszczenie danej osoby w szpitalu psychiatrycznym bez jej zgody, lecz jedynie na okres do 10 dni, bez możliwości przedłużenia tego terminu (art. 24 ust. 2). W podsumowaniu tego poglądu Sąd Apelacyjny w W. stwierdza, że jego zaakceptowanie oznacza konieczność skierowania po dniu 18 października 2008 r. sprawy z urzędu na posiedze-

nie i wydania postanowienia w przedmiocie niezwłocznego zakończenia tego rodzaju obserwacji.

Druga z możliwych interpretacji, prezentowana już przez Prokuraturę Krajową w piśmie z dnia 17 października 2008 r., PR I 8020-76/08, skierowanym do Prokuratorów Apelacyjnych, ma prowadzić do wniosku, że po dniu 18 października 2008 r. możliwe jest stosowanie przepisów art. 203 k.p.k. w zakresie, w jakim nie podważono jego konstytucyjności. Stanowisko takie zasadza się na przekonaniu, że wyrok zakresowy Trybunału Konstytucyjnego (a takim, w świetle tej koncepcji ma być orzeczenie z dnia 10 lipca 2007 r.) polega na tym, że za niezgodny z Konstytucją uznaje on poddany kontroli przepis w pewnym, określonym w nim zakresie, a w ten sposób, nie zmieniając tekstu przepisu, zmienia wyrażoną w przepisie treść normatywną. Skutkiem takiego wyroku jest częściowa utrata mocy obowiązującej przepisu polegająca na wyłączeniu możliwości jego stosowania w zakresie oznaczonym w wyroku Trybunału. Taki wyrok zarazem nie uniemożliwia stosowania przepisów poddanych kontroli w zakresie, w jakim nie podważono ich zgodności z Konstytucją, a co za tym idzie, postanowienia wydane przed dniem 19 października 2008 r., zarządzające badanie połączone z obserwacją na okres nieprzekraczający 6 tygodni, nadal mają podstawę prawną i mogą być wykonywane.

Ostatni ze wskazanych sposobów wykładni wynika także, zdaniem Sądu Apelacyjnego w W., z senackiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego z dnia 24 lipca 2008 r., a zwłaszcza z jego art. 2, regulującego kwestie związane z bezpośrednim działaniem nowego prawa do spraw będących w toku postępowania.

Prokurator Prokuratury Krajowej, wnioskiem z dnia 9 stycznia 2009 r., wniósł o podjęcie uchwały następującej treści: „Utrata mocy obowiązującej art. 203 § 1 k.p.k. oraz art. 203 § 2 k.p.k. w związku z art. 203 § 3 k.p.k. w zakresie wynikającym z wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca

2007 roku, SK 50/06 (Dz. U. Nr 128, poz. 903) nie powoduje automatycznie utraty mocy postanowienia o poddaniu oskarżonego badaniu psychiatrycznemu połączonemu z obserwacją w zakładzie leczniczym, wydanego na podstawie wskazanych wyżej przepisów w ich dotychczasowym brzmieniu. Sąd powinien natomiast rozważyć – zgodnie z art. 190 ust. 4 Konstytucji RP – czy postanowienie zarządzające obserwacją nie zostało wydane wbrew wymogom określonym w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 r. w odniesieniu do art. 203 § 1 k.p.k. i art. 203 § 2 k.p.k. w związku z art. 203 § 3 k.p.k.”.

Prokurator Prokuratury Krajowej dla uzasadnienia swojego stanowiska, przytaczając treść wyroku i argumenty Trybunału Konstytucyjnego, odwołał się do istoty wyroku zakresowego oraz poglądów prezentowanych w tej mierze w literaturze przedmiotu i orzecznictwie. Wskazał w szczególności, że skutkiem takiego orzeczenia jest częściowa utrata mocy obowiązującej przepisu polegająca na wyłączeniu możliwości jego stosowania w zakresie określonym w wyroku. Dokonanie nowelizacji dostosowującej tekst przepisu do treści, jaka wynika z wyroku Trybunału Konstytucyjnego, ma przy tym wprowadzić być pożądana, ale jej brak nie uniemożliwia stosowania przepisu w zakresie, w jakim nie podważono jego konstytucyjności. We wniosku podkreślono także, że Trybunał Konstytucyjny, choć stwierdził niekonstytucyjność rozważanej regulacji w części, nie zakwestionował, co do zasady, możliwości stosowania tego rodzaju badania. Z tego powodu, sąd decydujący o tym badaniu powinien – zdaniem prokuratora Prokuratury Krajowej – zapewnić oskarżonemu gwarancje, o jakich mowa w orzeczeniu Trybunału. To zaś, ma się odbywać w procedurze znajdującej swe pierwotne źródło w art. 190 ust. 4 Konstytucji z 1997 r., przewidującej możliwość wznowienia postępowania w sprawie jednostkowego aktu stosowania prawa, który został oparty na przepisie uznanym następnie przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją. To z kolei oznacza, że w

każdej sprawie, w której zarządzono badanie połączone z obserwacją sąd powinien z urzędu zbadać, czy podstawy tego zarządzenia znajdują oparcie w podanych przez Trybunał w uzasadnieniu wyroku standardach, czy też nie – i w zależności od odpowiedzi na powyższe albo kontynuować takie badanie, albo niezwłocznie uchylić zarządzające je postanowienie.

Konkludując, prokurator zwrócił uwagę na to, że gdyby przyjąć założenie przeciwne, uznające „unicestwienie” przepisów art. 203 k.p.k. w zw. z utratą mocy obowiązującej przepisów wskazanych w wyroku Trybunału, doprowadziłoby to do skutków – jego zdaniem – absurdalnych, wręcz do osłabienia gwarancji procesowych oskarżonego. Okres postępowania karnego (a często i tymczasowego aresztowania) musiałby ulegać bezzasadnemu wydłużaniu do czasu wprowadzenia przez ustawodawcę odpowiednich zmian w prawie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Na wstępie, przed przystąpieniem do uczynienia jakichkolwiek rozważań w niniejszej sprawie, wskazać należy, przywołując stanowisko wyrażone w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2009 r., I KZP 37/08, że wypowiedanie się w kwestiach związanych z przedstawioną w pytaniu problematyką związane jest z niezwykle niepokojącą, patologiczną wręcz praktyką ustawodawcy, który w zakreślonym przez Trybunał Konstytucyjny terminie nie doprowadza systemu prawnego do stanu zgodnego z Konstytucją. Sądowi Najwyższemu, a i sądom powszechnym, przychodzi więc rozstrzygać kwestie, które z założenia nie powinny się przed nimi znaleźć. Działający należycie ustawodawca, któremu słuszenie przypisuje się przymiot racjonalności, nie powinien dopuszczać do takiej sytuacji. Gdyby w zakreślonym przez Trybunał Konstytucyjny okresie dokonano odpowiedniej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, sądy powszechne i Sąd Najwyższy nie musiałyby zajmować się omawianą problematyką. Wszelkie konsekwencje tego stanu rzeczy są wynikiem zaniechania legislacyjnego.

Przekazanie Sądowi Najwyższemu w trybie art. 441 § 1 k.p.k. zagadnienia prawnego wymagającego zasadniczej wykładni ustawy uzależnione jest od łącznego wystąpienia szeregu przesłanek – musi się ono wyłonić w czasie rozpoznawania środka odwoławczego i mieć znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy w postępowaniu odwoławczym oraz dotyczyć istotnego problemu interpretacyjnego, związanego z wykładnią przepisu, który w praktyce sądowej jest rozbieżnie interpretowany albo też jest wadliwie lub niejasno sformułowany. Przedmiotem zagadnienia prawnego nie może być natomiast określony sposób rozstrzygnięcia sprawy, czy też zastosowania przepisów, w tym potwierdzenie albo zaprzeczenie słuszności określonego poglądu interpretacyjnego prezentowanego przez sąd odwoławczy, czy tym bardziej kwestia ustaleń faktycznych (R. A. Stefański: Instytucja pytań prawnych do Sądu Najwyższego w sprawach karnych, Kraków 2001, s. 254-261, 352-371 i konsekwentnie Sąd Najwyższy np. w postanowieniach: z dnia 26 lutego 2004 r., I KZP 41/03, OSNKW-R 2004, poz. 406, z dnia 24 maja 2005 r., I KZP 15/05, OSNKW 2005, z. 7-8, poz. 60, z dnia 28 września 2006 r., I KZP 16/06, OSNKW 2006, z. 10, poz. 90, z dnia 26 lipca 2007 r., I KZP 17/07, OSNKW 2007, z. 9, poz. 62 i z dnia 28 kwietnia 2008 r., I KZP 6/08, OSNKW 2008, z. 6, poz. 42).

W niniejszej sprawie nie wszystkie przesłanki zostały spełnione.

Po pierwsze, Sąd Apelacyjny w W. poza prezentacją dwóch możliwych, a zarazem przeciwstawnych sposobów interpretacji art. 203 k.p.k. w kontekście wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 r., SK 50/06, nawet nie podjął próby samodzielnego dokonania oceny poszczególnych argumentów, przemawiających za każdym z poglądów i rozważenia, który z nich jest właściwy. Sąd pytający poprzestaje na tej prezentacji, oczekując, że to Sąd Najwyższy, w jego zastępstwie, rozstrzygnie o sposobie wykładni. Jest to szczególnie widoczne w tej części pisemnych motywów postanowienia Sądu Apelacyjnego w W., w której Sąd ten, miast

skupić się nad rozważaniami dotyczącymi wątpliwości związanych z zakresem obowiązywania art. 203 k.p.k. od dnia 19 października 2008 r., a więc przedmiotem istotnym z punktu widzenia występowania do Sądu Najwyższego w trybie art. 441 § 1 k.p.k., dokonuje weryfikacji postanowienia Sądu pierwszej instancji pod kątem tego, czy spełnia ono wymogi określone w uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego. Przy tym, przywoływanie w tej mierze projektu Kodeksu karnego – druk sejmowy 1274 z dnia 18 sierpnia 1995 r. – i odwoływanie się do zawartych w nim stwierdzeń, zresztą wprost za Trybunałem Konstytucyjnym, polega co najmniej na nieporozumieniu. Zawarte w nim motywy odnoszą się bowiem nie do rozważanej metody badawczej, a środka zabezpieczającego umieszczenia w zakładzie leczniczym – co ze zrozumiałych względów, przede wszystkim uwzględniających charakter i cele obu instytucji, nie może być utożsamiane, czy chociażby tylko odnoszone na zasadzie bliższej czy dalszej analogii.

Po drugie, co uwidacznia już treść samego pytania, Sąd Apelacyjny zmierza do uzyskania odpowiedzi na pytanie, jak ma w niniejszej sprawie postąpić, co także – z przyczyn już wymienionych – jest podstawą do odmowy podjęcia uchwały.

Po trzecie wreszcie, w dniu 24 lutego 2009 r. weszła w życie ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 20, poz. 104), której przepisy – wobec działania, w sprawach niezakończonych prawomocnie, reguły „chwytania sprawy w locie” – zdezaktualizowały pytanie prawne, z którym wystąpił sąd odwoławczy. Gdyby bowiem nie szczególne uwarunkowanie, o którym mowa będzie w końcowej części uzasadnienia tego postanowienia, sprawę tę rozstrzygnąć należałoby stosując po prostu przepis art. 203 k.p.k. w jego nowym brzmieniu.

W tej sytuacji, Sąd Najwyższy odmówił podjęcia uchwały, dzieląc jednocześnie wszystkie argumenty i uwagi sformułowane w uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2009 r., I KZP 37/08,

odnoszące się do istoty i charakteru wyroku zakresowego Trybunału Konstytucyjnego, jego skutków oraz znaczenia, jakie dla ustalenia zakresu obowiązywania art. 203 k.p.k. miało użycie w sentencji wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 r., SK 50/06 formuły „w zakresie, w jakim”.

Stwierdzić zatem należy, że skoro wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2007 r., dotyczący art. 203 § 1 i 2 k.p.k., nie jest orzeczeniem zakresowym, to z upływem terminu określonego w pkt II tego wyroku, a więc w dniu 19 października 2008 r., przepisy, których dotyczył pkt I-1 oraz I-2, utraciły moc. Nie oznacza to jednak, że jednocześnie utraciły moc prawną także i orzeczenia, które zostały wydane na ich podstawie. Dotyczy to zarówno orzeczeń nieprawomocnych, jak i prawomocnych.

Część z tych ostatnich, prawomocnych, z dniem wejścia w życie ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, została z mocy prawa „skorygowana” (ograniczenie w zakresie możliwości ich wykonywania) przez jej art. 2, zgodnie z którym „z dniem wejścia w życie ustawy tracą moc postanowienia o poddaniu oskarżonego badaniu psychiatrycznemu połączonemu z obserwacją w zakładzie leczniczym albo o przedłużeniu takiego badania, wydane na podstawie art. 203 § 3 ustawy (...) w zakresie zarządzającym łączny okres obserwacji ponad 8 tygodni”. Nie ulega przy tym wątpliwości, że ta „korekta” nie może dotyczyć orzeczeń, które przed wejściem w życie ustawy nowelizacyjnej zostały już w całości wykonane. Równie bezsporne powinno pozostawać to, że niezależnie od uzyskania cechy prawomocności, orzeczenia o zarządzeniu lub przedłużeniu obserwacji nie podlegały wykonaniu w okresie od dnia 19 października 2008 r. (to jest od daty oznaczonej przez Trybunał jako dzień utraty mocy przez art. 203 § 1 i 3 k.p.k. w dotychczasowym brzmieniu), do dnia 24 lutego 2009 r. (to jest wejścia w życie noweli). Gdyby jednakże do wykonania orzeczenia o zarządzeniu lub przedłużeniu internacji w tym

okresie jednak doszło, wówczas osoba, której ono dotyczyło, ma prawo do wystąpienia z powództwem odszkodowawczym przeciwko Skarbowi Państwa przed sądem cywilnym.

Ponieważ art. 2 ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. jest jedynym przepisem międzyczasowym zawartym w tej noweli, zasadne jest przyjęcie, że w odniesieniu do wszystkich orzeczeń nieprawomocnych zadziałała – jak to już stwierdzono wcześniej, uzasadniając odmowę podjęcia uchwały – podstawowa procesowa reguła intertemporalna, zgodnie z którą sprawy nie zakończone prawomocnie przed zmianą normatywną, „chwytane są w locie” przez nowe przepisy. Jednakże, z uwagi na szczególny charakter orzeczeń w przedmiocie obserwacji w zakładzie zamkniętym, wśród orzeczeń nieprawomocnych należy jeszcze rozróżnić te, które można określić mianem pozytywnych (o zastosowaniu lub przedłużeniu obserwacji w zakładzie leczniczym) od tych, którym należałoby nadać miano negatywnych (o odmowie internacji).

W wypadku nieprawomocnego zastosowania internacji i zaskarżenia postanowienia sądu, organ *ad quem*, orzekający po dniu wejścia w życie ustawy nowelizującej, uprawniony jest do merytorycznego orzekania i ewentualnego skorygowania tego orzeczenia w taki sposób, aby odpowiadało ono standardowi określonemu przez art. 203 § 1 i § 2 k.p.k. w nowym brzmieniu.

Natomiast jeżeli chodzi o orzeczenia, którymi odmówiono zastosowania obserwacji w zakładzie zamkniętym a także, którymi uchylono orzeczenia o jej zastosowaniu, i zostały one zaskarżone na niekorzyść oskarżonego, sąd powinien zbadać czy zachodzą przesłanki orzekania na niekorzyść podejrzanego z uwagi na ograniczenia wynikające z treści przepisu art. 434 § 1 zd. 2 k.p.k. Rzecz bowiem w tym, że w wypadku wniesienia środka odwoławczego na niekorzyść przez podmiot kwalifikowany, w tym przez oskarżyciela publicznego, sądowi odwoławczemu wolno orzec na

niekorzyść oskarżonego wyłącznie w razie stwierdzenia uchybień podniesionych w środku odwoławczym lub podlegających uwzględnieniu z urzędu. Tymczasem, we wchodzących tu w grę sytuacjach procesowych, oskarżyciel publiczny nie mógł odwołać się do racji uzasadniających ewentualną zmianę skarżonego orzeczenia, albowiem racje te zaistniały dopiero z chwilą wejścia w życie ustawy nowelizującej art. 203 k.p.k. Nie oznacza to jednak, że w odniesieniu do tej grupy przypadków reguła „chwytania spraw w locie” w ogóle nie działa. Gdyby bowiem sąd odwoławczy doszedł do wniosku, że również w świetle nowych przepisów brak jest podstawy prawnej do umieszczenia oskarżonego w zakładzie zamkniętym, powinien utrzymać w mocy orzeczenie „negatywne”, stosując jednak już nowe przepisy.

Dodać należy, że ponieważ orzeczenia wydawane w przedmiocie internacji nie nabierają cech prawomocności materialnej, ewentualne prawomocne postanowienie o zakończeniu badania połączonego z obserwacją w zakładzie leczniczym, spowodowane działaniem reguły gwarancyjnej określonej w art. 434 § 1 zd. 2 k.p.k., nie będzie stało na przeszkodzie, aby wystąpić ponownie – w wypadku spełnienia przesłanek określonych w znowelizowanych już przepisach – o orzeczenie przez sąd takiego badania, rzecz oczywista z uwzględnieniem okresu pobytu oskarżonego w zakładzie zamkniętym na podstawie poprzedniego orzeczenia.

Mając na uwadze powyższe rozważania, Sąd Najwyższy orzekł, jak na wstępie.